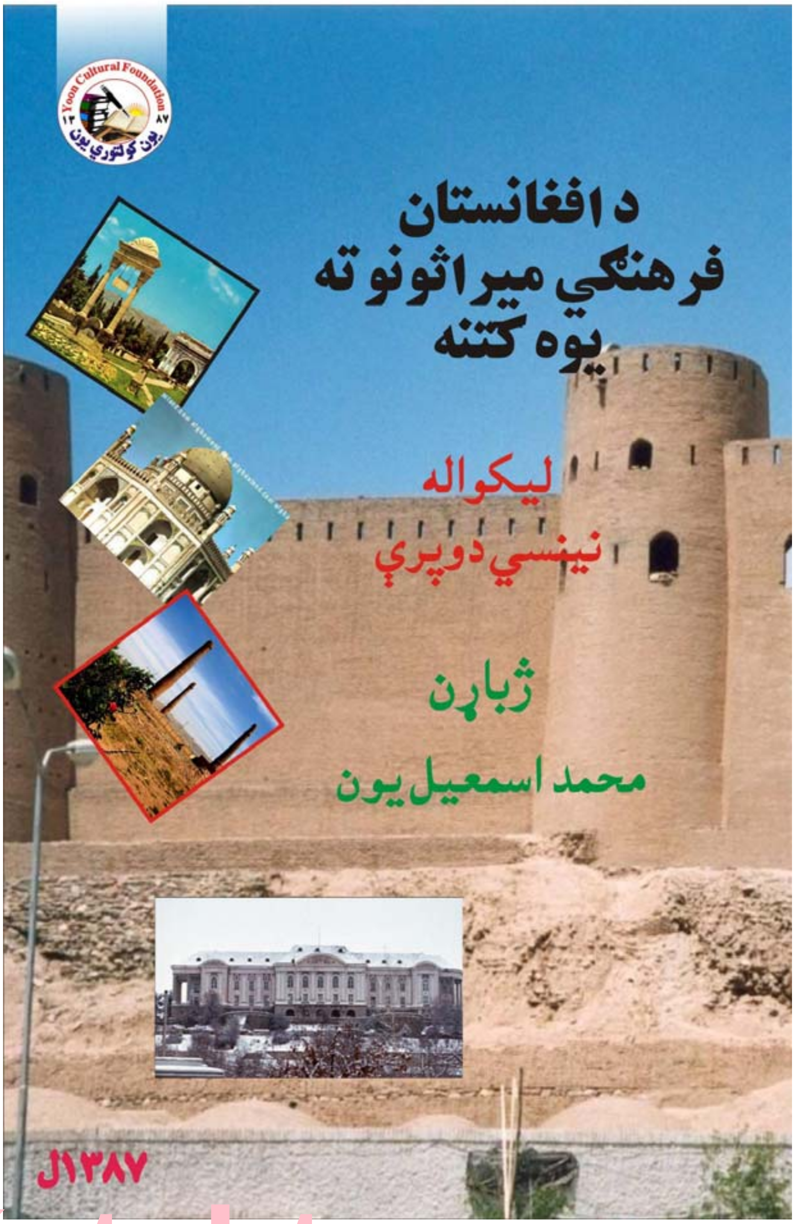

Ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان فرهنگي میراثونو ته یوه کتنه

لیکواله

نینسي ډوپرې

ژباړن

محمد اسمعیل یون

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
لیکواله:	نینسي دوپرې
ژباړن:	پوهنیار محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال (دوه ځله)
دویم چاپ:	۱۳۷۸ل کال
دربیم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د ژباړن پرله پسې نومره:	(۱۵)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۵)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

ketabton.com - The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر پر او سنۍ چاپ څو خبرې	۱
۲	د افغانستان فرهنګي میراثونو ته...۷	
۳	د لرغونو سیمو او تاریخي ابداتو د...	۴۰
۴	د افغانستان مرکزي سیمه	۴۱
۵	د کابل ښنډې	۴۲
۶	د افغانستان لویدیځ	۴۸
۷	د افغانستان شمال	۵۱
۸	د افغانستان ختیځ	۵۴
۹	د افغانستان جنوب	۵۵
۱۰		

ketabton.com - The Digital Library

ددې اثر پر اوسني چاپ
څو خبرې

مېرمن نينسي دوپرې د هغو ختيځپوهانو له جملې څخه ده چې له څو لسيزو راهيسې د افغانستان د کلتور په بېلابېلو برخو کې کار کوي او زموږ د هېواد ددې برخې د خونديتوب، بډاينې او ځلونې لپاره يې نه ستړې کېدونکې خدمتونه ترسره کړي او لا هم په زهير ښځينه ځان لګيا ده، دې هلو ځلو ته دوام ورکوي. ددې خاوند هم چې اوس پر حقيقي نړۍ دی، د افغانستان د کلتور او تاريخ په سپړنه او ځلونه کې يې زيات زيار ايستلی دی.

مېرمن نينسي دوپرې د تنظيمواکۍ او طالبانو د واکمنۍ پر مهال چې د افغانستان فرهنګي ميراثونه، له سخت خطر او ګواښ سره مخ و، د افغانستان د تاريخي ابداتو او فرهنګي ميراثونو د خونديتوب پر لارو چارو مصروفه وه، دې د يو شمېر نورو ټولنو، نادولتي سازمانونو او اشخاصو په مرسته د افغانستان د تاريخي اثارو د ساتنې لپاره د

ketabton.com - The Digital Library

سپک (SPACH) په نوم یو انجمن جوړ کړ او له دې لارې یې د افغانستان تاریخي اثارو د ورکېدو د مخنیوي لپاره یو مهم ګام پورته کړ.

دا اثر ((د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه)) چې ستاسو مخې ته پروت دی، ددې د همغو هڅو د لړۍ یوه کړۍ ده، چې دې د تنظیمواکۍ د جنګونو او د طالبانو د واکمنۍ پر مهال یې په کې د افغانستان فرهنګي میراثونو ته کتنه کړې ده. په دې اثر کې د هېواد تاریخي، فرهنګي میراثونو او شتمنیو ته ورپېښې خطرونه او ګواښونه په نښه شوي او ددې خطرونو د مخنیوي لارې چارې هم په ګوته شوي دي. د ۱۳۷۷ ل کال وروستۍ میاشتې وې، چې زما یو اشنا د نینسي دوپرې ددې اثر دري ژباړه، چې د یوه افغان له خوا ترسره شوې وه، ماته راوسپارله او همدا یې راته وویل چې: ډېره ژر مې په کار ده په همدې دوه درې ورځو کې به یې راته په پښتو وژباړې! ما ورته وویل چې تر ما خو ستا دري ژبه ښه زده نو ولې یې خپله ژر ژر نه ژباړې؟ زه خپله والله تر حده زیات مصروف یم، ما چې هر څومره اوږه تشوله، خو د هغه ټینګار تر ما هم زیات و، په پای کې یې ددې اثر ژباړه راباندې تحمیل کړه، ما ترې یوه اوونۍ وخت وغوښت، خو هغه پر دوه درې ورځو ټینګار کاوه، کله چې ما دري متن ترې واخیست نو متن ډېر پېچلی و او چندان خوند یې راته رانه کړ، فکر مې وکړ چې زما اشنا هم پرې خپل زور

ketabton.com - The Digital Library

ازمویلی، نو ځکه یې ماته راحواله کړ، ددې اثر تر ژباړې دمخه زما اشنا ماته وویل، چې زه به درته ترې مناسبه حق الزحمه واخلم، ما ورسره د حق الزخمې هېڅ بحث ونه کړ. خو په نه زړه مې پر ژباړې پیل وکړ، کتاب مې په څو ورځو کې وژباړه، داسې چې بیا سمون ته مې هم وخت پیدا نه کړ، یو نقل مې خپل اشنا ته ورکړ او بل نقل (فوټوکاپي) یې ماسره پاتې شو، کله چې ما دري متن لوسته نو هلته هم راته پته ولګېده چې د ژباړن او د کتاب د اصلي لیکوال ترمنځ روحي رابطه نه شته کتاب یوازې د حق الزحمې په خاطر په داسې ډول ژباړل شوی چې اتومات یې په سلو کې دېرش محتوا او خوږلني زیانمنه شوې ده، ما هغه وخت ونه کړای شو، چې یوه ښه خوندوره ژباړه وکړم، خو څرنګه چې دا موضوع زما لپاره ډېره جالبه وه او تر دې دمخه لا ما خپله پرې یو مستقل اثر لیکلی و، نو ځکه د وخت د قید له مخې ژر ژر وژباړه، زما ژباړه پر ۱۳۷۷ل کال په ازاد افغانستان جریده، چې له پېښوره خپرېدله او په اسمایي مجله کې، چې له جرمني نه خپرېدله دواړو کې خپره شوه، خو زما همدا ژباړه چې یوه کاپي زما همغه اشنا راخخه وړې وه، پر ۱۳۷۸ل هغه کال په خپل نامه د یوه واړه اثر په توګه چاپ کړه، کومه حق الزحمه یې چې راته ویلې وه، وروسته خبر شوم چې هغه یې هم د الله په توره سمه نیمایي کړې وه، زه هغه وخت په پېښور کې پر دې نه وم خبر چې کله کله داسې کارونه هم کېږي؛ چې هم

ketabton.com - The Digital Library

ځوک د بل چا ژباړه په خپل نامه چاپولای شي او هم حق الزحمه ورسره نیمولای شي، خیر په هر ترتیب ما ورپسې ډېر سر ونه ګروه او زړه کې مې دا هیله وه چې خدای یو وخت زمینه برابره کړي چې دا ژباړه یا بیا له سره وکړم او یا یې څه ناڅه کره کړم.

اوس چې زه د خپلو تېرو اثارو پر راټولولو مصروف یم، نو په ازاد افغانستان جریده کې مې دا چاپ شوې ژباړه، ګوتو ته راغله، هسې خو په ژباړه کې له پیله هم تېروتنې وې یو څه پرې نورې چاپي تېروتنې هم زیاتې شوې وې، دا وخت نو ما سره ددې ژباړې دري متن هم نه و، چې زه یې یو ځل بیا ورسره پرتله کړم، نو همدا متن مې د اثر د محتوا په پام کې نیولو سره غنیمت وګاڼه، له سره مې کمپوز او د تورو لوستنې پر وخت مې یو څه سمون په کې راوست، خو دې سره سره بیا هم هغسې ژباړه نه ده، چې اوس یې زما زړه غواړي، طبیعي خبره ده له یوې ژبې څخه بلې او بیا له بلې څخه بلې ته د لیک لفظي ښکلا کمزورې کېږي او محتوا ته هم تر یوه حده زیان رسي، خو خیر په هر ډول فکر کوم دا اوسنۍ ژباړه تر دې د تېرو دریو چاپونو څخه یو څه ښه ده، خو نه پوره ښه، د کتاب په انګرېزي او دري متنونو کې عکسونه نه وو، خو ددې چاپ پر وخت مې لازمه وګڼله، د ځینو هغو مهمو تاریخي ځایونو عسکونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې، هم پیدا او له متن سره یوځای چاپ کړم.

ketabton.com - The Digital Library

عکسونه د کتاب د متن د وينا مصداق گرځي او دا هم په ډاگه کوي چې موږ څومره ښکلي تاريخي او فرهنگي ميراثونه درلودل او دا ميراثونه څومره زيانمن شوي او تر څومره نور خطر لاندې دي. کله چې دا اثر سړی گوري نو مېرمن نينسي دوپرې ته د زړه له کومې دعا کوي چې دا څومره زموږ پر تاريخي اثارو زهيره ده او موږ څومره د خپلو اثارو پر وړاندې بې تفاوته يو. د وينبو او ويدو ملتونو، خلکو او اشخاصو توپير همدلته معلومېږي، چې يو د زرو پر قدر پوهېږي او له بل څخه لعلونه په ايرو کې ورک وي. مېرمن دوپرې د افغانستان تاريخي او فرهنگي شتمني نه يوازې د افغانستان د تاريخ ځلونې لپاره مهمې گڼي، بلکې دا د نړيوال کلتور او معنوي شتمنۍ يوه برخه هم گڼي، چې نه يوازې افغانان يې پر ساتنه مکلف دي، بلکې نړيوال هم مکلف دي چې افغانانو ته ددې اثارو د ساتنې او خونديتوب لپاره لاس ورکړي. زه نور ددې کتاب او لوستونکو ترمنځ حايل کېږم نه؛ مېرمن دوپرې ته د خدای(ج) له درباره روغ صحت، د افغانستان او نړۍ د تاريخي ميراثونو لپاره لازيات برياليتوبونه غواړم.

د همدې فرهنگي لارې يو بل لاروی

پوهندوی محمد اسمعيل يون

په درناوي

کابل- افغانستان

ketabton.com - The Digital Library

۱۳۸۷ل کال د سلواغې ۲مه

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه

د لیکنې لنډیز:

له ابداتو نیولې تر حماسي شعرونو پورې، د افغانستان ټول فرهنګـي میراثونـه د یـو ځـانګړي طبیعـت، ویـاړ او پـرتم ځرګندوی دي. اوس دا میراثونـه لـه خپلـې سیمې او چاپېریـال سره یوځای، له خطر سره مخامخ شوي دي. پـه دې لیکنـه کې د سیمې د فرهنګي پرمختیا د پیل، د اوسنیو ستونزو او د هغـو د څېړنـو پـه بـاب بحـث کېـږي او د هغـو لارو چـارو وړانـدیز کېږي، چې کولای شي په دې برخه کې یوه ګټوره هڅه رامنځتـه کړي.

سریزه:

د افغانستان د فرهنګي میراثونو ریښـې تـر ننـه سـل زره کالـه دمخـه، هغـه وخـت تـه رسـېږي، چـې نـرو او ښـځو هغـه لـومړني ډبـرین وسـایل رامنځتـه کـړل چـې تراوسـه کشـف شـوي دي. دا وسایل د پالیولیتیک په دویم پړاو پورې اړه لري. دا وسایل د غزنـي پـه نـاور دښـته کې چـې یـو وخـت د هغـه عصـر د خلکـو

ketabton.com - The Digital Library

استوګنځی و، پـه تیـت و پـرک ډول شـته. د نـاور دښـته د افغانسـتان پـه مرکـزي برخـه کـې یـوه پراخـه سـیمه ده، چـې جهیلونـه او کرنیـزې ځمکـې لـري او د زیـات شـمېر هیلیـو د استوګنې او تغـذيې لپـاره زمینـه برابـروي. ډېر ښـکلې ډبرین وسـایل، لـه شـمالي ولایـت بلـخ نـه، د بلـخ د سـیند پـر غـاړه، د اوسـني آق کپـرک کلـي تـه نـږدې، لـه ډبرینـو غـارونو او پنـاه ځـایونو څخـه ترلاسـه شـوي دي. د پالیولیتیـک د لـومړي پړاو مربـوط د آق کپـرک د چقمـاقي وسـایلو جـوړوونکي، چـې تـر میلاد پنځه لس زره کاله دمخه یې کـار کـاوه، د پالیولیتیـک د دورې (میکل انژلونو) په نامه یادېږي.

تـر تـاریخ دمخـه انسـان، هغـه سـیمې چې اوبـه پـه کـې پیـدا کېدلې او د وحشـي حیوانـاتو د ژونـد لپـاره هـم مناسـبې وې، د خپل ژوند لپاره وټاکلې، دا ځکه چې دوی ښکار کار کـاوه او د دې بشـري ټولنـو پایښـت او د هغـوی راتلـونکی ژونـد د همـدې حیواناتو په ښکار پورې تړلی و.

تر نن شاوخوا اوه زره کاله دمخه، هغوی پر دې پوه شول، چې د نباتاتو او حیواناتو، په ځانګړي ډول د وزو او پسونو د اهلي کولو په واسطه غذا ترلاسه کولای شي. د کرنې او مالـدارۍ د اغېزمن پرمختګ له امله یې ځانته همېشني استوګنځي جوړ کړل، لومړی یې کلي او ورپسې یې ښارونه ودان کړل.

تر میلاد شاوخوا **۲۵۰۰** کلونه دمخه، کلي د ښـارونو لپـاره د غـذايي مـوادو د برابرولـو جوګـه شـول او صـنعتکارانو د نویـو

ketabton.com - The Digital Library

موادو د پرمختګ په لاره کې، چې غازات او ځینې لوښي له جملې څخه وو، د خپل استعداد د کارولو لپاره زیات وخت ترلاسه کړ. له هغو څخه یې د مذهبي مجسمو، وسلو، د کورنۍ د اړتیا وړ لوښو او د ځان ښکلا لپاره، د ښکلاییزو الاتو په ګډون، بېلابېلې صنایع جوړې کړې. په هنري استعدادونو کې دا پرمختګ د وخت په تېرېدو له، نورو تمدنونو سره د سوداګرۍ د راکړې ورکړې سبب شو، سوداګریزه راکړه ورکړه پر دې وخت، د مصر د نیل دریاب پر څنډو، د عراق جنوب د دجلې او فرات او په هند کې د سند په ناوه کې راڅرګنده شوې وه. د بدخشان لاجوردو- د سوداګرۍ بازار ته لاځلا ورکړې وه او وروسته د میلادي پېړیو په لومړیو کې دا سوداګري د وربښمو د مشهورې لارې په اوږدو کې، د ختیځ پر لوري یې چین، د لویدیځ پر لوري یې روم او پورته د جنوب پر لوري یې تر هنده پورې زیاته او پراخه شوه.

افغانستان د سیمې د پیوستون لپاره د یوې کړۍ اهمیت لري، نه یوازې سوداګر، بلکې هغه فاتحان چې د خپلو امپراتوریو د پراختیا غوښتونکي وو، روښنفکران، مذهبي مبلغان، زایرین، صنعتکاران او سیاسي فراریان، ټول دلته په یو بل کې حل شول. پرته له دې چې هغوی د واک او پیسو د لاسته راوړلو، د مفکورې او نظریې د غوښتنې او یا د پناه ځای د لټون لپاره دلته راغلي وي، هغوی ټولو د افغانستان د فرهنګي میراثونو په وده او پرمختیا کې یو شان ونډه

ketabton.com - The Digital Library

واخیسته. د دې ګټور جوړښت سندونه یا لاسوندونه کولای شو چې په ډول ډول بڼو د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې وګورو. ځینې یې اوس هم په غونډیو او ځینې یې په کنډوالو کې مېندل کېږي، ځینې یې لا تراوسه لیدل شوي نه دي او ځینې یې اوس هم د اوسنۍ ټولنې د ژوند یوه برخه جوړوي. دا نښې ځینې د اسلامي پېر وې او ځینې یې د پخوانیو ادیانو ددې اثارو ځینې ډېر لوړ او پرتمین، ځینې یې ناڅیزه، ځینې یې نوي، ځینې لرغوني او ځینې یې د تاریخي ابداتو په بڼه دي. دا اثار ځینې صنایع، ځینې لیکنې، ځینې تصویرونه او ځینې یې ګنډل شوي اثار دي، چې د خامکدوزۍ په بڼه دي. ځینې سرودونه، الات او وسایل، البسه، استوګنځي، ښکلي توکي هم شته او ځینې هم په نورو ډولونو، تراوسه پورې له خپلې ګټورې ښکلا څخه برخمن دي.

د دې مادي فرهنګ د بېلابېلو برخو مشترکه وجه د طبیعت د ښکلا ځلونه او څرګندونه ده. افغاني شعر، فوکلوري افسانې، سرودونه، انځورګري، خامکدوزي او د غالیو صنایع، هر یو د طبیعت ډالۍ او د هغه د غرونو، سیندونو، الوتونکو، حیواناتو، ونو او ګلونو ستاینه او یادونه ده. د ماهیو او زیارتونو جوړونکو په ډېر مهارت سره هغه د طبیعت پر ښکلو منظرو انځور کړي او رامنځته کړي دي. د باغونو او سیندونو پر غاړو، له دودیزو مېلو سره د افغانانو مینه- هغه ټولنیزې او

ketabton.com - The Digital Library

ملي ځانګړتیاوې دي، چې د پېړیو په اوږدو کې، د دې خاورې د شاعرانو په شعرونو کې منعکس شوي دي.

اوسنۍ کړکېچنې سیاسي وضعې د افغانانو پر فرهنګي دود، ویجاړوونکی او تور سیوری خور کړی دی. البته دا یوه پېښه نه ده چې په تاریخ کې نه وي پېښه شوې، دا سې حالات ددې هېواد د تاریخ په اوږدو کې پخوا هم پېښ شوي دي. کېدی شي یوه بېلګه یې د غزني د ښار لوټ وګڼو، چې د علاءالدین غوري د یرغل په واسطه پر **۱۱۵۱**م کال تر سره شو او بل مثال یې پر **۱۲۲۱**م کال د چنګېز په واسطه عامه وژنه ده، چې د غزني پر تمینې ماڼۍ او بڼونه یې د تل لپاره پر کنډوالو بدل کړل. څرګنده خبره ده چې کړکېچونه، د نه جبرانېدونکې فزیکي ویجاړتیا او زیانونو سبب کېږي. ددې ډول کړکېچونو په پایله کې خلک په ډله ییز ډول بې ځایه کېږي او د خلکو دودونه او هویت ددې ډول بحرانونو په دوړو او تیارو کې ډوبېږي. د مهاجرتونو په بهیر کې ځینې ډلې دېته پام کوي، چې د خپل هنر د ودې او تخلیق په واسطه ځینې وتلې هنري پدیدې، د لاسي صنایعو، ګلدوزۍ او نورو هنري ځانګړنو له لارې وساتي او وده ورکړي.

ددې خبرې یادول ضروروي دي، چې جګړه د هنري بنسټونو د ړنګونې او کمونې یوازینی عامل نه دی، ښاري ژوند هم دودونه له منځه وړي. په بشري ژوند دود کې بدلون په خپله د هنرونو او لاسي صنایعو د له منځه تللو یو بل عامل ګرځي. د

ketabton.com - The Digital Library

ساري په ډول: د لرګيو د کندنکارۍ انجنيري چې يو وخت د پرله پسې پېړيو په بهير کې په ټول افغانستان کې دود او رواج وه، د ۱۹ پېړۍ په وروستيو کې ورکه شوه. تر جګړو د مخه يې تقريباً ډېرې کمې بېلګې کېدی شي ومونډل شي. تر جګړې د مخه دې هنر ته چندان پاملرنه نه وه شوې او اوس يوازې د کابل د زاړه ښار په کنډوالو کې په تيت وپرک ډول ليدل کېږي.

که چېرې د دې هنر جوړوونکي د هغه ښه بدله نه کړي، نو دا ډول تخليقات او هنري پنځونې به بې له شکه پر پخو ودانيو بدلې شي. مهمه خبره داده چې نوې او زړې پديدې بايد سره پرتله شي او په ټولنه کې د دوارو انډول وساتل شي. نوښتونه او د هغو دوام بايد يو له بل سره په موازي ډول حرکت وکړي، چې د ټولنې په هر غړي کې د ځان پېژندنې احساس وروزي؛ هغه احساس چې د يو ملت د واک او صلاحيت لپاره لازم ګڼل کېږي. نن تېرو تاريخي سمبولونو او بنسټونو ته بې اعتنايي دوام لري. موزيمونه په بشپړه توګه لوټ شوي، لرغونې سيمې په بېرحمۍ سره تالا شوي، هنر او موسيقي منع شوي او مهمې تاريخي ماڼۍ او ودانۍ ويجاړې او ورانې شوي او يا يې لازمه څارنه او ساتنه نه کېږي.

ان د هغو پنځوسو تاريخي ابداتو اوسني حالت ته، چې په دې ليکنه کې يې يادونه شوې، يوه سرسري کتنه، دا په ډاګه کوي چې له استثناتو پرته د افغانستان تاريخي شتمني، کم ارزښته ګڼل کېږي، د کم ارزښتۍ دا فکر تر هغه حالت هم بدتر

ketabton.com - The Digital Library

دی چې دا ودانۍ په کې په فزیکي ډول ویجاړېږي او له منځه ځي.

څه باید وکړو؟

کوم کار باید ترسره شي، چې او سنی حالت ښه شي؟ البته ښه او مناسبه خبره به دا وي چې کوم کار کېدی شي ترسره شي؟

لاندینۍ مباحثه زما د ځاني کتنو پر بنسټ ولاړه ده. د زمان او مکان د غوښتنې له مخې، د موزیم، انجنیرۍ او لرغونپوهنې مسایلو پورې تړلې ده، لکه څنګه چې مو پورته اشاره وکړه، البته پوره پوهېږو چې دا څرګندې شوې خواوې د افغانستان د پرتمینو فرهنګي میراثونو، برخه جوړوي.

د بهرنیو هڅو او همدارنګه د وخت د سپما لپاره، له څلورو بنسټېزو توکو څخه، چې یو له بل سره تړلي او یو پر بل ډډه لګوي، د یو رښتیني پلان طرح کول لازم دي. دا څلور توکي دادي:

لومړی- حساسه اداره: په دې برخه کې د اغېزمنو ادارو او موسسو د سیاستونو تثبیتول او ډاګیزول.

دویم- با استعداده مسلکي کسان: روزل شوې، اغېزناکې او با احساسه بشري سرچینې.

درېیم- د خلکو مسوولیت: د فرهنګي میراثونو د پېژندنې لپاره د خلکو د پوهې لوړتیا.

ketabton.com - The Digital Library

ثلورم- لازم او اغېزناک حقوقي سیستم: قوانین او مقررات او د هغو اغېزمن تطبیق.

لاربنوده اداره:

او سمهال د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې په برخه کې، د ملي شتمنیو د پېژندنې لپاره ډېر کم امکانات شته. سره له دې چې له تخنیکي پلوه، پر کابل، هرات، مزارشریف او بامیانو باندې د واکمنو حکومتونو په چوکاټ کې رسمي ادارې او سازمانونه نه شته، چې د دولتي جوړښت نماینده ګي وکړي، دا موسسې چې پر **۱۹۹۷** کال تاسیس شوي، په هزاره جاتو او بامیانو کې د ابداتو او لرغونو سیمو له ساتنې پرته، نورو هغو موسسو ته ورته دي، چې د **۱۹۷۹** کال تر شخړو دمخه موجودې وې. هغه اوس لازم واک او پوره مالي سرچینې نه لري او اغلباً د سیاستونو د پرله پسې بدلېدونکو هیلو، کړکېچونو او اختلافونو تابع دي، طبعاً دا اختلافونه د هغوی پر کار باندې بد اغېز کوي.

ددې ډول لړزېدونکي او بې ثباته حالت یوه ښکاره بېلګه، د کابل موزیم دی، ددې موزیم په سلو کې اتیا برخې اثار چې پر **۱۹۹۲** کال په دارالامان کې پاتې وو، غلا شوي دي. په داسې حال کې چې په افغانستان کې د لرغونو اثارو ناقانونه تجارت تل موجود و، خو کابل موزیم د لازم مصوونیت او امنیت ښه سابقه درلودله. تر جګړو دمخه هېڅکله هم د موزیم اثار د

ketabton.com - The Digital Library

تجارت له خطر سره مخ شوي نه وو ، خو اصلي توپان او سېلاب تر ۱۹۹۲م کال وروسته پیل شو. که څه هم د طالبانو تر راتګ وروسته د اثارو ډېره ناڅېزه برخه له منځه تللې ده. د رباني حکومت هدایت ورکړ، چې پاتې اثار تسجیل شي او په خپله اثار، د ساتنې لپاره له دارالامان څخه کابل هوټل ته ولېږدول شي.

د طالبانو اوسنۍ اداره د دې کار مخالفه ده او هیله لري، چې دا اثار په دارالامان کې موجودې ودانۍ ته، چې د توغندیو د لګېدو له کبله ورانه شوې، تر بیا رغونې وروسته بېرته هلته یوسي. تر کومه ځایه چې د اوسنۍ ودانۍ اساسي بیا رغونه ډېر لګښت او زیاته بودجه غواړي، نو نه د طالبانو اداره او نه هم نړیوالې سرچینې، یوه هم د هغو د ورکړې تیاری لري. د موزیم کارمندانو ته لاربښوونه شوې، چې هره ورځ په دارالامان کې د موزیم ودانۍ ته لاړ شي، پرته له دې چې د لېږدونې وسیله ورته برابره شي؛ دوی باید اته کیلو متره واټن ووهي، چې دندې ته حاضر شي. له هغه ناڅېز معاش پرته چې کله کله هغوی ته ورکول کېږي، د دفتر تجهیزات، بربښنا ، سون مواد ، غذا او د هغوی د کار لپاره نورې لازمې اسانتیاوې نه شته. ځکه نو د کابل موزیم ډېره ناڅېزه اداري، مالي او تخنیکي پالنه کېږي.

د موزیم پر ورانډې دا بې تفاوتي، د ښار د نورو مهندسي میراثونو د بنسټونو پر وړاندې هم شته، چې د هرې ورځې په

ketabton.com - The Digital Library

تېرېدو سره، د اختلاس او نه پاملرنې په نتيجه کې له منځه ځي. دا درک او احساس هم نه شته چې د فرهنګي ميراثونو اړوند چارې او د هغو سيمه او چاپېريال يو له بل سره اړيکي لري او د دې ويجاړ شوي ښار د ټولنيز- اقتصادي بيا رغونې په ماسټر پلان کې بايد شاملې شي. لومړنۍ دنده کېدی شي د تيمورشاه د مقبرې او بڼ ترميم وي، چې د ښار په زړه کې پروت دی. خو مقامات دې ورانديز ته ډېره کمه پاملرنه کوي. او سمهال دا سې ښکاري، چې په کابل کې د فرهنګي ميراثونو ساتنه يو رسمي لومړيتوب نه لري.

د تعجب وړ نه ده چې هرات د لومړيتوب حق لري او د زياتو تاريخي ابداتو په لرلو سره چې ځينې يې اوس له ډېر خواشينوونکي حالت سره مخ دي، د چټکې او بېړنۍ پاملرنې غوښتنه کوي، کېدی شي ځانته پاملرنه راجلب کړي. د هرات د تاريخي ابداتو د ساتنې مديريت ښه فعال دی، خو بيا هم د لازمو مالي سرچينو نشتوالی، ناسم کار او فکري اختلاف په دې برخه کې د يوې روښانه ستراتيژۍ د مخنيوي نور عوامل دي.

د ودانيو د بيا جوړونې کمزوري پلانونه لازمه اغېزمني نه لري. د موزاييک د کاشي جوړولو دستګاه، چې د هرات په جامع جومات کې پر ۱۹۴۳ کال، د هرات د تاريخي ابداتو د بيا رغونې لپاره، پر هغه وخت جوړه شوې وه، تراوسه هم پر کار بوخت ده؛ سره له دې چې د هغې فعاليت ډېر کم شوی دی. د

ketabton.com - The Digital Library

هرات موزیم پر ۱۹۹۴ کال د اختیارالدین د تاریخي کلا په انګړ کې، چې پر ۱۹۷۲ کال د یونسکو له خوا ترمیم شوې وه، بیا پرانستل شوی دی. د جګړو په بهیر کې په ښه حالت کې پاتې شوی. د موزیم څارنه په ښه ډول کېږي، خو خطي نسخې او اثار په ټینګه ترمیم او کتلاک جوړونې ته اړتیا لري. په خواشینۍ سره چې ددې کار لپاره روزل شوي او تربیه شوي کارکوونکي نه شته.

ځینې هغه ځانګړي ابدات، چې یو وخت د ویاړنو د ځلا بازار و، تراوسه هم پاتې دي، د لومړي هدف لپاره، دویم ځل د دې ودانیو د بیا پرانیستلو هېڅ کومه هڅه او تشویق نه شته. د هرات د زاړه ښار په زړه کې د ((چهارسوق)) حوض په اسانۍ سره کېدی شي ترمیم او د بېلابېلو هدفونو لپاره تري ګټه پورته شي. خو په خواشینۍ سره چې اوس وچ او هېر شوی او د نه پاملرنې له امله مخ پر ورانېدو دی. د هرات د کاروانسرایونو پرځای، چې یو وخت د پېړیو په اوږدو کې د سوداګرۍ مرکزونه ګڼل کېدل، له ختو څخه څو پوړیزه ودانۍ جوړې شوي او د راکړې ورکړې د مرکزونو په توګه کارېږي، له دې کبله کېدی شي د هنر په باب داسې نظر، یو فقر او خلا وګڼل شي. پر همدې بنسټ ویلای شو چې د هنري پدیدو زېږونه او هستونه د محوه کېدو او له منځه تلو په حال کې ده.

دا خبره هم ډېره سخته ده، په څرګند ډول وویل شي، چې د ۱۹۹۲ کال پر اوړي په مزارشریف کې د حضرت علي(رض) د

ketabton.com - The Digital Library

مقبرې د بیا ښکلا لپاره د هڅې او نوښت انګیزه څه وه؟ د روضې د ترمیم کار د یو لوړ رتبه پوځي افسر له خوا څارل کېده. د تاریخي ابداتو د ساتنې مسلکي او باتجربه غړي، د خپلو مسلکي او معیاري کارونو د پرمخ بیولو لپاره ډېر کم واک هم نه لري. یوځای د موزیم لپاره ټاکلی شوی، خو کوم متخصص نه شته، چې د هغه چارې پرمخ یوسي.

روزل شوې بشري سرچینې:

په عمومي ډول د هغو متخصصینو کمښت او خلا له ورایه محسوسېږي، چې کولای شي له نړیوالو منل شویو معیارونو سره سم، د ابداتو ترمیم او ساتنې ته دوام ورکړي. هغه کسان چې تر جګړې دمخه روزل شوي او زده کړې یې کړې وې، هېواد یې پرېښود، یا ګوښه کړای شول او یا د اداري، مالي او تخنیکي ملاتړ د نشتوالي له امله په یوه ګوټ کې کېناستل او د هغو پرځای بې تجربې او بې تحصیله کسان نصب شول. په کابل پوهنتون کې د لرغونپوهنې څانګه تړل شوې ده. تراوسه پورې د افرادو د پیداکولو او تر ټولو مهمه دا چې ددې برخې د بېلابېلو څانګو د ځواکمنۍ او مسلکي ظرفیت د ټاکنې لپاره هېڅ ډول هڅه ترسره شوې نه ده او مشکله برېښي، د دې ډول اشخاصو امکانات او ریزرفونه پیدا شي چې څومره او تر کومې کچې دي.

ketabton.com - The Digital Library

دا ډېره مهمه دنده ده ، ضرور باید پر هغې کار وشي. د دې واقعیت په رڼا کې چې اوسني محصلین پر انګلیسي ژبه نه پوهېږي، نو د هغو هڅو امکان یې له ستونزو سره مخامخ کړی، چې د هغو په پایله کې نوي کادرونه تر افغانستانه بهر وروزل شي. ځکه نو په افغانستان کې باید د عملي مسلکي کورسونو د جوړولو لټه وشي. مقامات په پرنسیپ کې له دې اصل سره موافق دي، خو له ښېو ښېانو څخه ښکاري، چې هغوی په دې برخه کې چندان پاملرنه نه کوي. دا ډول بې تفاوتي، دا پوښتنه راپورته کوي: هغه کسان چې له دې کورسونو څخه فارغېږي، کولای شي کوم کار ترسره کړي؟

د ټولنې د مسوولیت احساس:

پر اوسني وخت، د فرهنګي میراثونو په اړه، رښتیني رسمي تړونونه د پوښتنې وړ دي، ځکه تر هغه وخته پورې چې د افغانستان د شخړې سیاسي حل، د پوځي مسایلو په ابهام او چلند کې راګیر وي، په داسې حالاتو کې باید ولیدل شي، چې عامو پرګنو کې څه امکانات او ریزرفونه شته.

لکه څنګه چې په لست کې ورته اشاره شوې، په ټول افغانستان کې یو شمېر اسلامي زیارتونه، د خلکو له خوا تر څارنې او ترمیم لاندې دي او په ښه ډول ساتل شوي. په هرات کې چې زیاته پانګه شته، د جوماتونو او زیارتونو جوړول او ترمیمول په ټولنه کې، د مذهبي عقیدې او اخلاص د

ketabton.com - The Digital Library

څرګندوني يو ډول دود ګرځېدلی دی. البته هغه کسان چې د ابداتو د ساتنې او نوي کولو په اړه، له پوهنيزو معلوماتو څخه بې برخې وي، اغلباً د ګټور کار پر ځای زيان رسوي.

له يوې تاريخي ابدې څخه، بلې تاريخي ابدې ته د ترميم لپاره، د تعميراتي موادو لېږدول او د سمنټو د زياتې اندازې کارول، په دې برخه کې اساسي حل لاره نه ده او نه لازم ځواب دی. کوم شی چې د اړتيا وړ دي، هغه د تجهيزاتو او کاري متخصصينو په واسطه، د مهجزو ارګانونو تاسيسول دي، چې د خلکو لېوالتيا، د يوه پراخ عملي پلان له لارې عملي کړي.

د غلا شويو اثارو د کشف په برخه کې کولای شو، د خلکو د هڅو بېلګې راوړو: پر ۱۹۹۴ کال د سلطان محمود غزنوي د مقبرې اړوند د مرکزي ډبرليک يوه لوحه، د هغې تر غلا لس ورځې وروسته، په دقيق ډول هغه وخت چې تر پولې اړول کېدله، د ذيعلاقه کسانو له خوا کشف او ونيول شوه. سربېره پر دې، يو زيات شمېر خلکو پر ۱۹۹۵ کال د غلا شويو اثارو او د هغو د بيا راټولونې لپاره د اطلاعاتو او کلتور وزارت د وزير غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړ. هغه په لوړ غږ له کابل راډيو نه د خپلې وينا په ترڅ کې وويل: ((خلکو په ټول ژوند کې هڅې وکړې، چې ښکلا وزېږوي، په داسې حال کې چې يو شمېر نورو د هېوادوالو د خوښې په مقصد د دې ښکلا د ساتنې لپاره خپل ژوند وقف کړی، خو اوس ځينې انسانان دا

ketabton.com - The Digital Library

تـاریخي پدیـدې او تخلیقـات د خپلـو شخصـي ګټـو لپـاره لوټـوي.)) هغـه څرګنده کړه، چې د یـوې ټـولنې د ټولـو سـالمو وګـړو رسـالت دی، چې د خپلـې ټـولنې د غـلا شـویو تـاریخي اثـارو پـر وړانـدې خپـل مسـوولیت ترسـره کـړي، هغـه دې د افغانسـتان د فرهنګي او تـاریخي اثـارو د سـاتنې او راټولـونې ملي کمیسیون ته ورحواله کړي او یو څه ناڅه مادي انعام به هم ترلاسه کړي. په پایله کې شاوخوا ۱۵۰۰ اثـار ترلاسـه شـول. البتـه دا د ورک شویو اثارو ډېره کمه برخه ده. خو یو شـی یـې پـه ډاګـه کړ او هغه دا چې، دا ډول غوښـتنې کېدی شي اغېزمنې او بې لـه شـکه ارزښـتمنې وي. ځکـه چـې د هېـواد لرغـونې سـیمې، د ناقانونه پلټنو په اثر، په منظم او سیسـتماتیک ډول تـالا شـوې دي. د تخار ولایت د آی خانم، د بلخ زوړ ښار، د ننګرهار ولایت هډه، په دې برخه کې، درې ښکاره بېلګې ګڼل کېدی شي.

د اوازو له مخې له یوې سیمې څخه، چې تراوسه یې لا هویت څرګنـد شـوی نـه دی، د سـرو زرو یـوه زیاتـه انـدازه اثـار کشـف شـوي دي. لـه دې سـیمو څخـه یـوه، کېـدی شـي پـه ۱۱ مـیلادي پېړۍ کې د سلطان سنجر مقر وي، چې د فاریاب ولایت قیصـار ولسوالۍ ته نږدې دی. ویل کېږي، له دې ځایه د ناقانونه پلټنو په پایله کې تـر ځمکې لاندې، لـه پنځـه ویشـت متـره ژوروالـي څخـه د سـرو زرو مرصـع تـاج، د سـپینو زرو یـوه مرصـع کـوزه، زیات شمېر مجسمې، لوښـي، لاجورد او د سـرو زرو دوه کیلـو ګرامـه پـوډر ترلاسـه شـوي دي. دا چـې رښـتیا دي کـه نـه؟ نـه

ketabton.com - The Digital Library

پوهېږم. د پوهانو لپاره یو بل ارزښتمن کشف پر ۱۹۴۲ کال، د پلخمري په شمال کې، د رباطک له پلټنو څخه، د باختري ډبرلیک ترلاسه کېدل دي، د پوهانو په اند دا ډبرلیک په دویمه میلادي پېړۍ کې د کنشکا په نوم، د کوشانیانو د دین او تاریخ په باب معلومات لري او د کوشانیانو د عصر په اړه د ټولنیزې بیا کتنې وسیله ګرځېدلی شي.

موږ به په دقیق ډول هېڅکله هم پوه نه شو، چې کوم شیان له دې ځای څخه ورک شوي دي، خو کوم شی چې موږ ته زیاته خواشینی پیدا کوي، د دې سیمو هغه علمي څرګندونې او مدارک دي، چې هېڅکله د هغو پر کشف نه بریالي کېږو، دا زیان جدي او نه جبرانېدونکی دی، ځکه چې هنري هستونې هېڅکله په یوه خلا کې رامنځته کېدی نه شي.

د یو لرغوني فرهنګ د ژوندي پاتې کېدو په باب، چې پر کوم څیز باندې باید پوه شو، هغه دا دی چې اثار یې باید په همغه سیمه کې مطالعه شي. د افغانستان د ډېرو لرغونو سیمو په باب نور دا امکان له منځه تللی دی او په پایله کې یې علمي کار ته ستر زیان رسېږي.

د کابل موزیم یوه بې مثاله ځانګړنه دا وه، چې د هغه ټول کلکسیونونه، د پوهنیزو پلټنو په نتیجه کې اوډول شوي او څېړل شوي وو. همدارنګه د هغه زیات اثار بې مثاله او بې ساري وو، نه یوازې دا چې کولای یې شول، د افغانستان فرهنګ او تاریخ ښه وځلوي، بلکې د نړۍ د فرهنګي میراثونو

ketabton.com - The Digital Library

د ځلا لپاره هم مرستندوی او ګټور وو. تالانګر او غله د ګناه او پښېمانۍ هېڅ ډول احساس نه لري. هغوی یوازې د پیسو لپاره دا کار سرته رسوي. هغه بهرنیان چې د افغانستان د تاریخ او فرهنګي اثارو پر ارزښت پوهېږي او د اثارو د سوداګرۍ له ارزښت څخه خبر دي، ددې اشخاصو د پیسه دوستۍ له انګېزو څخه ګټه پورته کوي. معامله کوونکي کوم پرنسیپ نه لري او د نړیوالو کلکسیونرانو د هیلو په پام کې نیولو سره، د نویو راپیدا شویو غلو او خپلو افغان ایجنټانو له حرص سره یوځای، هماهنګ عمل کوي. د غلا شویو اثارو له خطرناکو او روزل شویو نړیوالو شبکو سره په ټینګه اړیکي لري. په دې کار کې تر ټولو ټپلو کچو، د دولتي ادارو فاسد کار کوونکي هم برخه لري او له پاکستان څخه تر اروپا، جاپان او امریکا پورې همدا عملیات ترسره کوي.

رښتیا خبره داده، چې د ستونزې د څېړنې او بنسټیز حل لپاره، د افغانستان مسوولې دولتي ادارې، ډېر لږ خلک هڅوي، چې خپلو ویاړلو بډایو میراثونو ته پاملرنه وکړي. د پوهانو او علماوو ډلې، خلکو سره خپله پوهه ډېره لږه شریکوي او کم تبلیغ کوي؛ په هېڅ ځای کې د ښوونځیو زده کوونکو ته د خپلو تېرو فرهنګي بډاینو په باب څه نه ورښودل کېږي.

تر جګړو دمخه وختو کې ډېر د هېواد کم شمېر ځوانانو کابل موزیم لیدلی او کتلی و. اوس د هېواد ځوان پښت اکثره تر

ketabton.com - The Digital Library

هېواده بهر، په جلا وطنۍ کې ژوند تېروي او د هغو ارزښتونو او مفاهيمو په باب چې يو وخت يې په هېواد کې موجود وو، پر هېڅ شي نه پوهېږي.

دا يوه سخته ماتې ګڼل کېږي، د يوې ملي ستراتيژۍ د نشتوالي له کبله، هېڅ يو تحصيل کړی مسلکي شخص، په يوازې ځان او د عامه افکارو له همدردۍ او درک پرته نه شي کولای، په اوسنيو شرايطو کې د ښه والي لپاره هيله ولري. په ډېرو برخو کې د مالي سرچينو د پيدا کولو په انډول، پر فرهنګي ميراثونو باندې د خلکو د پوهېدو کار مشکل دی. په نورو هېوادو کې، هغه وخت چې چټک اقتصادي پرمختګ، ښاري کېدنه او کورني کړکېچونه د دې سبب ګرځي چې د فرهنګي اثارو پر وړاندې بې تفاوتي څرګنده شي، نو مختلفې ډلې د فرهنګي او تاريخي اثارو د له منځه تلو د مخنيوي په خاطر جوړېږي. کولای شو د هغو له تجربو ګټه پورته کړو. له اوسنيو اړتياوو سره سم بايد په ټولو سطحو کې د پرېکړو د سرته رسولو لپاره يو لړ غونډې او ورکشاپونه په پام کې ونيول شي. د عامه افکارو د پوهې لوړتيا، ددې غوښتنه کوي، چې سيمه ييز او سېدونکي، د ساختماني پلان جوړولو او د اوسېدو د چاپېريال له متخصصينو، دولتي کار کوونکو، نا حکومتي سازمانونو د ماينپاکۍ ګروپونو له نړيوالو تمويلوونکو او متخصصينو سره يوځای شي. که چېرې د خپرونې او تبليغ لپاره دا لېوالتيا په عمل کې پلې

ketabton.com - The Digital Library

شوه، په هغه حالت کې باید تحصیل کړی پرسونل، په دې برخه کې تیاری ونیسي.

بې له شکه، ختډونه شته، په دولتي دستګاه کې یو شمېر کسان، ناحکومتي سازمانونه، ټولنې او تمویلوونکي د فرهنګي میراثونو د له منځه تلنې پر جدي خطر باندې، یو شان خبر نه دي او فرهنګي مسایلو ته یوشان د لومړیتوب په سترګه نه ګوري. ان دا چې ځینې په بشپړ ډول د فرهنګي فعالیتونو د پراختیا او ساتنې لپاره د بودجې د لګښت مخالف دي، بشري مرستو ته د لومړیتوب حق ورکوي او پر دې برخه پیسې لګوي.

خو بیا هم د خوشالۍ ځای دی، چې د ځینو استثناتو یادونه وکړم او د ماین پاکۍ له ځینو موسسو او د ملګرو ملتونو د بشر د اسکان له مرکز (هبیتات) څخه، د فرهنګ په برخه کې د مرستو او پرله پسې ملاتړ له امله، مننه وکړم.

په هر ډول مونږ باید داسې افغانان، نه یوازې په افغانستان، بلکې په اروپا، امریکا او پاکستان کې ولټوو، چې یو روښانه لید او له خپلو فرهنګي میراثونو سره مینه لري او په دې برخه کې ځواکمنه مبارزه وکړي. دا یوه مهمه اړتیا ده، یوازې قانون او روزنیز پروګرامونه به په دې برخه کې د لېوال شخص له لارښوونې پرته هېڅ ډول اغېز ونه لري.

له مثبتو عواملو څخه یو دا دی چې نړیوال سازمانونه دمخه شوي او حاضر دي په دې برخه کې مرسته وکړي. په دې موسسو کې یونسکو، د موزیمونو نړیواله شورا (ایکوم) او

ketabton.com - The Digital Library

دفرهنګي میراثونو نړیوالې کمېټې د ۱۹۹۷م کال د۱۲میاشتې پر ۸ مه نېټه د افغانستان دفرهنګي میراثونو په اړه یو پرېکړه لیک تصویب کړ. په هغه کې د افغانستان فرهنګي میراثونو ته د متوجه ګواښونو په باب خواشیني ښکاره شوې او له مقاماتو څخه غوښتل شوي، چې دا میراثونه وساتي او له نړیوالو ټولنو هم غوښتل شوي، چې ټول لازم امکانات یې په واک کې ورکړي. دا سې لارې چارې باید ولټول شي، چې له دې وسیلو نه ګټه پورته کړو او له دې ډول لېوالتیاوو څخه کار واخلو.

په بېلابېلو خواوو کې د دفاع او تبلیغ کارونه، لومړۍ ګڼل کېږي. ددې هدف لپاره پر ۱۹۹۴م کال، په اسلام باد کې د افغانستان د فرهنګي میراثونو د ساتنې انجمن سپک (SPACH) تاسیس شو. د سپک SPACH لومړنی هدف دا و چې په هېواد او تر هغه بهر، له انفرادي اشخاصو، سازمانونو او موسسو سره، د اطلاعاتو راکړه ورکړه وکړي او اړیکې ورسره ټینګ کړي. دې انجمن د خپلو غړو د همکارۍ په واسطه وکړای شول، د موزیمونو، لرغونو سیمو، تاریخي ابداتو، اثارو او معمارۍ له وضعیت څخه، د عکاسۍ یو کتلاک برابر کړي.

د موزیم د پاتې اثارو د تثبیت او راجستر ترڅنګ، باید د موزیم لپاره په عاجل ډول د امنیتي اسانتیاوو د برابرولو غم وخوړل شي. دوی د سروې او څېړنې له هیئتونو سره مرسته کوي، د مطبوعاتو او عامه مبلغینو له لارې عامه اړیکې

ketabton.com - The Digital Library

پراخوي. د افغانستان د فرهنګي او تاريخي ميراثونو د ساتنې انجمن، چې د افغانستان له مسلکي شخصيتونو څخه جوړ دی، پر ۱۹۹۷ کال له پلان وزارت سره ثبت او راجستر شوی دی.

د قانون خپرول او تطبيق:

په افغانستان کې د فرهنګي ملکيتونو د ساتنې لپاره په نړيواله سطحه زيات غبرونه پورته شول. د افغانستان لپاره د بشر حقوقو په چارو کې د ملګرو ملتو ځانګړي استازي، د ملګرو ملتو د بشر حقوقو ځانګړي کميسيون ته د خپل ګزارش د وړاندې کولو پر وخت، د بشر له حقوقو څخه د اساسي تخلفاتو په توګه، په پرله پسې ډول د افغانستان د فرهنګي ميراثونو د لوټ او تالان يادونه کړې ده.

د ملګرو ملتونو عمومي جرګې د ۱۹۹۷ کال د فبرورۍ پر ۱۳مه، د افغانستان په باب په اړوند پرېکړه ليک کې، د سولې او فرهنګي ملکيت ترمنځ پر مستقيم ارتباط ټينګار وکړ. د خپلې غوښتنې د تکرار په دوام کې يې د افغاني ډلو د موافقې غوښتنه وکړه، چې د افغان ملت د فرهنګي ميراثونو د غلا د ټولو ډولونو، ناوړه عملونو او ناجايزه ګټې مخه ونيول شي او ودرول شي.

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان تېرو حکومتونو ، په دې برخه کې په بشپړ ډول مناسبې هڅې ترسره کولې. د کابل موزیم، د موزیمونو د نړیوالې شورا پوره او کره غړی و او له نړیوالو معیارونو سره سم یې ټول هغه قوانین او مقررات، چې د دې شورا له خوا ، په ځانګړي ډول د ګمرکي مقرراتو د درناوي په برخه کې وو ، منلي او هم یې د مشکوکو او بې اسنادو اثارو ، له تاوان پرته ضبط او نیولو ملاتړ کړی او هغه یې په عمل کې پلي کړي وو. د تاریخي او فرهنګي اثارو قانون په ډاګه څرګنده کړې ده، چې منقول او نامنقول اثار، پلټل شوي او که تر خاورو لاندې دي، د افغانستان په خلکو پورې تړلي دي. خلک او حکومت د هغو د ساتنې مسوولیت لري، نوموړي قانون په تاریخي ودانیو کې هر ډول بدلون منع کړی او ساختماني موسسې یې مکلفې کړي، چې که چېرې یو تاریخي اثر او لرغونې ساحې ته، د کار پر وخت زیان رسېږي، نو دوی مجبوره دي د بنسټیزې چارې تر پیدا کولو پورې کار ودروي. کله چې پلخمري ته نږدې د کوشانیانو معبد ، د سړک د جوړېدو پر وخت ولیدل شو ، چې په یوناني لیک هلته ډېرې لیکنې شته، نو په علمي ډول و پلټل شو.

دغه راز قانون حکم کړی، چې په شخصي ځمکو کې پیدا شوي تاریخي اثار، د خلکو ملکیت دی او اشخاص د هغو د خپلونې حق نه لري. البته پر وړو اثارو باندې دا قانون تل د تطبیق وړ نه دی، خو کولای شي د لویو ساحو ، لکه د میرزکې

ketabton.com - The Digital Library

د خزانې پر وړاندې، ډراماتيک برياليتوب ولري. که څه هم ميرزکي په ډاګه کړه چې څنګه د ناقانوني فعاليتونو پر وړاندې د قانون تطبيق له ماتې سره مخ شو. په دې قانون کې د غلا شويو اثارو د مخالفت په اړه مهم مطالب ځای شوي دي. د ۱۹۴۷ کال پر مې د پکتيا د ګرديز د شمال ختيځ په **۵۳** کيلو مترۍ د ميرزکي کلي په يوه څاه کې، د مسکوکاتو د يوې لويې برخې د ناڅاپي کشف خبر کابل ته ورسېد. د ساحې د څېړنې لپاره د ملي موزيم لېږل شوی هئيت، د ۱۲ زرو هندي، يوناني، ګريکو، باختر، اندوګريک، اندوبتي، اند- پارتي او کوشاني مسکوکاتو پر کشف بريالی شو. د هغو تاريخ له څلورمې قبل الميلاد پېړۍ څخه د ميلادي پېړيو تر لومړيو پورې رسېده. وضع شوی قانون، په ميرزکه کې د مسکوکاتو د ناقانونه راټولونې د ودرولو سبب شو.

پر ميرزکي باندې دويم بريد پر ۱۹۹۲ کال، هغه وخت ترسره شو، چې د کلي په شاوخوا کې استوګنو خلکو په ډله ييز ډول پرېکړه وکړه، چې په ډېر سيستماتيک ډول له سره کېندنې پيل کړي. يوه دولس کسيزه کمېټه جوړه شوه، چې د پلټنو سرپرستي وکړي، له پاکستاني معامله کوونکو سره خبرې اترې پرمخ يوسي او د هغو له خرڅلاو څخه لاسته راغلې ګټه، د کلي پر خلکو ووېشي. د کلي خلکو هر يوه د کيندنو د لګښت لکه يو جنراتور، واټرپمپ او بشري ځواک د اخيستلو لپاره

ketabton.com - The Digital Library

پنځوس زره پاکستانۍ روپۍ لګولې وې. میرزکه د مسکوکاتو یو ډېر لوی مدفن دی.

دا خزانه له سرو زرو ، سپینو زرو او برونزي مسکوکاتو څخه جوړه وه ، چې ټول وزن یې دوه درې ټنه اټکل شوی و. د سرو او سپینو زرو شاوخوا ۲۰۰ کیلو ګرامه شیان لکه ګانه ، جامونه او مجسمې هم وو ، چې په ډېره چټکۍ سره د کلکسیونرانو او بهرنیو معامله کوونکو په لاس ، مخکې تر دې چې پوهان د هغوی هویت تثبیت او مطالعه کړي ، لا درکه شول.

دا اثار د معامله کوونکو په لاس ، په ډېره ګرانه او لوړه بیه په پېښور او اسلام اباد کې وپلورل شول ، خو له هغو څخه د لاسته راغلو پیسو ډېره لږه برخه بېرته میرزکې ته لاړه. په حقیقت کې اصلي پانګه اچوونکو ، په ډېرې سختۍ سره وکړای شول ، د خپل لګښت جبران وکړي او ډېره لږه ګټه ورڅخه لاسته راوړي. دا عمل د قبیلې د خلکو ترمنځ د سختې بې اتفاقۍ او اختلاف سبب شو. رسمي او دولتي مداخله لکه څنګه چې پر ۱۹۴۷ کال شوې وه ، ونه شوه او ان دا چې د دولت له خوا د هېڅ ډول څارنې امکان نه و. سره له دې چې د پروفیسور رباني حکومت د لرغونپوهنې انستیتوت ته لارښوونه وکړه ، چې سیمې ته یو هئیت ولېږي او د پلټنو مخنیوی وکړي ، د لرغونپوهنې مدیر یادونه وکړه ، چې په پکتیا کې حکومتي اداره دومره کمزورې وه ، چې ویې نه کړای شول ، د لرغونپوهنې د هئیت لپاره یو شمېر ساتونکي برابر

ketabton.com - The Digital Library

کړي. په ۱۹۹۷ کال دا پلټنې ودرول شوې. طالبانو ځان د دې
کار د اجرا مدعي وښود ، خو حقیقت دا دی چې د پلټنو چارو د
پانګه اچوونکو کمزورتیا ، د جنراتورونو او مزدورکارانو د
فعال ساتلو لپاره د بودجې کمښت او تر ټولو مهمه دا چې د
کشف شویو شیانو د ګټې د وېش پر سر، د قبیلې د خلکو
ترمنځ د اختلافاتو زیاتوالی، د دې پلټنو د بندېدو اصلي علت
و. بیا هم بېرته دې ته راځو چې اثارو ته د زیان رسولو د
مخنیوي، ممانعت او یا لږ تر لږه د لرغونو ساحو د تخریب د
کمولو لپاره څه ډول ګډ قانوني عمل وکړو؟ په خواشینۍ سره
دا واقعیت مو مخې ته ودرېږي چې افغاني اداري د خپلو
قوانینو تر حوزې بهر، پر ناقانونه فعالیتونو باندې ساده
کنټرول هم نه لري. د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې په باب پر له
پسې دولتي اعلامیو کوم څرګند اغېز شیندلی نه دی. طالبانو
د پخوانیو حکومتونو ټول نافذ قوانین ملغی اعلان کړي، خو
د غلا شویو اثارو د بیا لاسته راوړنې او ساتنې، د لرغونو
سیمو او عامه پانګې د تثبیت په باب ابلاغیې یې له پخوانیو
قوانینو سره سمون خوري. څو اثار ونیول شول، خو د موزیم د
اثارو د بېرته ګرځونې په اړه د هغو د اعلامیې په ځواب کې
کوم عکس العمل ښودل شوی نه دی. هغوی د مکافاتو پر ځای
د شرعي سزا د ورکړې ژمنه کړې ده. د پلټونکو حرص او طمعې
ژوندی دي. له اجرائیوي ضمانت پرته یوازې تشې ابلاغیې
کېدی شي معکوسه نتیجه ورکړي.

ketabton.com - The Digital Library

د کابل اداري، د جلال اباد په غوچک کې د نا قانونه کیندنو په باب، تر هغې وروسته چې د بي بي سي راډیو له خوا په دې اړه تبلیغات ترسره شول، د شریعت غږ راډیو له لارې له ټولو خلکو غوښتنه وکړه، چې لرغوني اثار په خلکو پورې اړه لري او هغه شیان چې ترلاسه کېږي، باید دولتي مقاماتو ته تسلیم شي. د اعلامیې تر خپرېدو یوه اوونۍ وروسته په دې سیمه کې ټول شیان ورک شول.

همدا راز، ستونزې هغه وخت لا سختېږي، له داسې کم زده کړو طالبانو سره مخامخ شو، چې لوړې زده کړې نه لري او د ژوندي انسان د عصري تصویرونو د ممنوعیت د فرمان او د هغه فرمان چې د ملت د میراثونو د غلا، زیان رسولو او غصبولو د مجازاتو په اړه دی، توپیر نه شي کولای. د ساري په توګه په دې اړه کېدی شي د یو طالب قوماندان د هغو څرګندونو یادونه وشي، چې د بامیانو د محاصرې پر وخت یې د ۱۹۹۷م کال د ثلورمې میاشتې پر ۱۹مه نېټه کړې وې. ده ویلي وو چې د بامیانو تر فتحې وروسته به د بودا ((بتان)) والوزوي. د نړیوالې ټولنې، د ملګرو ملتونو سازمان د سرمنشي او د یونسکو د عمومي مدیر د ټینګ عکس العمل له کبله، د هماغه کال د اپریل پر ۲۸ کندهار کې د طالبانو مشرتابه یوه بیانیه خپره کړه، چې د بامیانو د بودا الوزول یې رد کړي وو او یو ځل بیا یې ژمنه وکړه، چې ټول لرغوني میراثونه ساتي. دا چې د طالبانو لیکې په بشپړ او درست ډول

ketabton.com - The Digital Library

د هغوی د پیغامونو پر محتوا او مانا پوهېږي او که نه؟ د تشویش وړ بله مساله ده او یو بل عامل دی.

څرګنده ده چې په افغانستان کې د یوې مسوولې او اغېزمنې اداري نشتوالي، زیاتې ستونزې او مشکلات رامنځته کړي او د یوه باثباته مرکزي حکومت تر جوړېدو پورې به د هغو حل تقریباً ناممکن وي. ضرور ده وپوښتل شي هر کله چې اثار تر هېواد بهر ته ایستل کېږي، څه باید ترسره شي؟ په نړیواله کچه هم ورته خنډونه شته. یو شمېر سازمانونه او مسلکي دولتي اداري تیارې دي، چې د ورکو شویو اثارو په پلټلو کې مرسته وکړي، خو څرنګه چې افغانستان پر ۱۹۷۰ کې د فرهنګي ملکیتونو د ناقانونه لېږدونې، واردونې او صادرونې د مخنیوي او منع کولو لپاره، د یونسکو کنوانسیون لاسلیک کړی نه دی، نو نه شي کولای په دې برخه کې کوم کار وکړي. د رباني له حکومت څخه زیاتې غوښتنې وشوې، چې له هغه سره یوځای شي، خو د کابل سیاسي صحنې ته د طالبانو په راتګ سره دا کار بریالی نه شو. تراوسه پورې د ملګرو ملتو سازمان، طالبان په رسمیت پېژندلي نه دي، ځکه نو په دې برخه کې زیات کار ترسره کېدی نه شي.

ان له قانوني ملاتړ پرته، ډېر او تر حده زیات کار ته اړتیا ده، چې د حقوقپوهانو، قضاوت او دا چې په افغانستان کې څه تېرېږي، د ګمرکي سرچینو احساس راوپارول شي. د لویدیزو هېوادونو پېچلي قوانین ګډې وډې نتیجې لري. د ۱۹۹۷ کال

ketabton.com - The Digital Library

پر اکتوبر یوې بریتانوي محکمې پرېکړه وکړه، چې که چېرې د باګرام د عاج دوه ټوټې د ګمرک په واک بریتانیې ته داخل شي، هغه به د (فیلانو) د ملاتړ په باب، د اروپا د سوداګرۍ ټولنې د تړون له مخې، مصادره شي. په دې پرېکړه کې په دې باب، چې نوموړي اثار د زرو کلونو قدامت لري او د کابل له موزیم څخه غلا شوي، هېڅ ډول یادونه نه ده شوې. د اثارو پاکستاني مالک، هغه بېرته پاکستان ته راوړل او اوس په دې غلا شویو اثارو د پیسو د لاسته راوړلو په لټه کې دی.

په دې ډول، په لنډه موده کې زیات شمېر مسوولو او با احساسه افغان شخصیتونو، ته د ګڼو او پراخو هلو ځلو د پیلولو مسوولیت راجع کېږي. ددې لیکنې له غمجنې محتوا سره سره بیا هم دا لیکنه د ښېړنیو هڅو لپاره یو امکان دی، چې وکړای شي یو داسې تهداب او بنسټ کېږدي چې د هغه له مخې یوه ګټوره مانیزه کړنلاره پرې جوړه شي. دا لومړیتوبونه کېدی شي، پر لاندې ډول په ګوته شي:

لومړیتوبونه:

له لاندې لارو څخه باید په ټولو برخو کې ګټه واخیستل شي، چې د افغان مسوولینو ترمنځ د دفاع او احساس روحیه پیاوړې شي.

- انفرادي اړیکې؛
- سیمینارونه او ورکشاپونه؛

ketabton.com - The Digital Library

ـ د افغانستان رسمي اداري بايد وهڅول شي، چې خپل مسوولیتونه ومني او په مختلفو برخو کې بنسټيز تجهيزات او وسايل برابر او پیدا کړي.
ـ داسې رغوونکې هڅې بايد ترسره شي، چې د هغو پر بنسټ د ستونزو د حل لپاره يوه نوښتګره ستراتيژي جوړه شي. دا ستراتيژي بايد داسې نوي معيارونه او سياستونه طرح کړي چې د هغو له مخې، نوي او ضروري ارقام راټول شي.
ـ نامناسبو ځايونو ته د فرهنګي ملکيتونو د بېځايه کېدو مخنيوی؛
ـ د ښوونځيو په تعليمي نصاب کې د فرهنګي ميراثونو اړوند موضوعګانو ځايول؛
ـ د کادرونو د روزنې په برخه کې هڅه او هاند چې د ساتنې او ترميمونې خدمتونه ترسره کړي.

په هېواد کې بايد افغاني ټولنې وهڅول شي چې:

ـ د زياتې لېوالتيا او نوښتونو لپاره ځينې ډلې پر کار وګوماري.
د ورکشاپونو، لکچرونو، نندارتونونو، راډيويي پروګرامونو او د ساده او عام فهمه خپرونو د جوړولو له لارې د عملياتي ګروپونو او روشنفکرانو د همکارۍ راجلبول.

ketabton.com - The Digital Library

په بهرنیو هېوادونو کې د افغاني ټولنو لپاره:

د افغانستان د هغو غلا شویو اثارو لپاره چې په بهرنیو هېوادونو کې پلورل کېږي، د هغو پر وړاندې د یو ځواکمن کمپاین له لارې په هغو هېوادو کې د مېشتو زړه سواندو او پوهو افغانانو تشخیصول.

ـ په کومو هېوادونو کې چې دوی مېشته دي، د هغو هېوادونو له څېړنیزو ادارو سره، د هغو اثارو د بېرته راګرځونې په باب د اړیکو ټینګول، چې په ناقانونه توګه د افغانانو او یا بهرنیانو په واسطه هلته وړل شوي دي.

د بهرنیو حکومتونو، نادولتي سازمانونو او تمویلوونکو دندې:

ـ د نړیوالو فرهنګي سازمانونو د اعلامیو او څرګندونو خارنه او له هغو سره د لېوالتیا او همکارۍ څرګندول.

ـ د فرهنګي میراثونو او د ژوند چاپېریال د ساتنې د ملاتړ شبکو ټینګښت او پیاوړتیا.

ـ د ژوند د ښه والي او څرنګوالي لپاره د فرهنګي میراثونو د ارزښت په اړه د پوهې زیاتول.

د معلوماتو راټولول:

ـ د پوهو او مسلکي اشخاصو تثبیتول.

ـ له فرهنګي ملکیتونو او سیمو څخه د ډاډمنو ارقامو راټولول.

ketabton.com - The Digital Library

ـ د ښېړنیو ترمیماتي اړتیاوو په باب د معلوماتو راټولول.
ـ د ابداتو او سیمو د لست ثبتول او برابرول.
ـ په کتابتونو کې د ورک شویو اثارو پر ځای، د نویو اثارو ایښودل او د هغو ځای ډکول.

د معلوماتو خپرول:

د ټولو ډله ییزه رسنیو، مجلو، خپرونو، پوسترونو، تلویزیون، راډیو او نورو له لارې د لکچرونو ورکول، سیمینارونو او ورکشاپونو جوړول.
ـ له تصویرونو سره په پښتو او دري ژبو، د ساده موادو چاپول او د ښو معلوماتو خپرول.

د کادرونو روزل:

ـ د روزل شویو کادرونو د هویت ټاکنه او تثبیت.
ـ د موزیم، ارشیف او تاریخي ابداتو د سروې او ترمیم د کار کوونکو لپاره د اساسي کورسونو جوړول.
ـ له پوهنیزو او څېړنیزو تجهیزاتو او موادو سره د اشنایي لپاره د انګلیسي ژبې زده کړې او مطالعې ته د ټاکلو اشخاصو هڅول.
ـ د تخنیکي وسایلو د کارونې او د چارو د ښه والي له لارې، د فرهنګي میراثونو د ملاتړ لپاره، له سیمه ییزو رضاکارو ډلو سره همکاري.

ketabton.com - The Digital Library

د متخصصینو تبادله:

ـ د نړیوالو شبکو له لارې د با اهمیته ترمیماتي کارونو لپاره د لر لیدونو (دورنماوو) ترلاسه کول.

ـ د اشخاصو او اسنادو د یو معلوماتي جدول ترتیبول.

د پورتنیو ټولو هدفونو لپاره د مالي پانګې برابرول.

دې لومړیتوبونو ته د پاملرنې راګرځول به زیات وخت وغواړي، چې د بې تفاوتۍ هغه واکمن سیوری له منځه یوړل شي، چې د اکثریت اندود (د فکر طرز) یې کرخته کړی دی او فکر کوي چې له دې خنډونو څخه تېرېدل، ناممکن دي او ځاني هڅې ګټه نه لري.

په واقعیت کې ستونزې ډېرې ژورې دي، خو کوچنۍ هڅې کولای شي د افرادو د الهام لپاره داسې یو مناسب او دوستانه چاپېریال رامنځته کړي، چې له ماضي څخه خبر شي او د راتلونکو فرهنګي لاسته راوړنو لپاره لاره چاره برابره شي.

د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې لپاره د مثبتو لارو چارو رامنځته کول، د چاپېریال او سیمې د ساتنې باعث کېږي او په پای کې د فرهنګ او چاپېریال په باب د هر اړخیزې ملي پوهې د لوړتیا سبب ګرځي. دلته به ترې په انتخابي توګه یادونه وکړو:

ketabton.com - The Digital Library

د لرغونو سیمو او تاریخي ابداتو د لومړیتوبونو اوسنی وضعیت:

د تاریخي ابداتو، د لرغونو ساحو د اثارو او مهندسۍ په باب د معلوماتو سرچینې، د سپک SPACH د عکاسۍ کتلاکونه دي.

موزیمونه:

د کابل موزیم: د ۱۹۹۲-۱۹۹۶ کلونو ترمنځ په هر اړخیز ډول لوټ شوی دی.

د هډې نامنقول موزیم: پر ۱۹۸۱ کال د جګړو له کبله ویجاړ او تر هغه وروسته

ketabton.com - The Digital Library

تالا شوی دی.

د هرات موزیم: پر ۱۹۹۴ کال کې دهرات په بالاحصار کې بیا پرانیستل شوی، خو د هغه اثار په دقیق ډول تنظیم شوي نه دي.

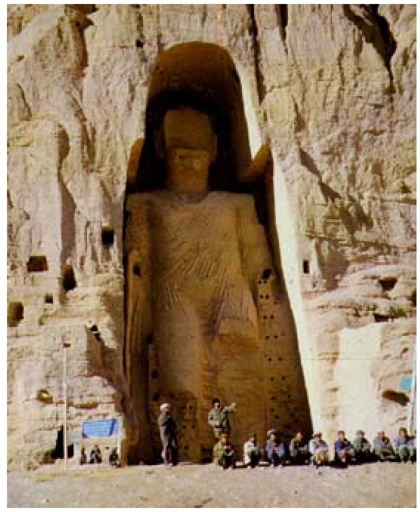

د افغانستان مرکزي سیمه-بامیان:

د لویو مجسمو په ګډون له دریمې څخه تر اتمې میلادي پېړۍ پورې بودايي مجتمع په مناسب حالت کې دي. د یوالي نقاشي د طبیعي پېښو له کوابښ سره مخ شوې او د بیړنۍ پاملرنې غوښتنه کوي.

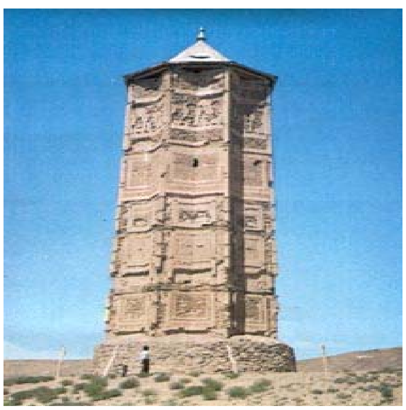

غزني:

له دریمې میلادي پېړۍ څخه تر اتمې میلادي پېړۍ اړوند د سردار تپې بودايي مجتمع، چې د ایټالیانو له خوا یې پلټنه شوې وه، د له منځه تلو په حال

ketabton.com - The Digital Library

کې ده.

د سلطان محمود غزنوي (۹۹۸-۱۰۳۰م) د مقبرې حالت ښه دی.

په ۱۲مې میلادي پېړۍ پورې اړوند ، د غزنویانو د دورې د دربیم مسعود ماڼۍ چې د فرانسویانو له خوا کیندل شوې وه، لوټ شوې ده.

د غزنویانو د عصر منارونه (۱۲مه میلادي پېړۍ) د پښو د اغېز له کبله، پاملرنې ته اړتیا لري.

د ۱۲ میلادي پېړۍ پر وروستیو په غور ولایت کې د غوریانو د عصر منار جام طبیعي عوارض او د سیند له غاړې د اوبو د راپورته کېدو له امله د هغه ټینګښت او ساتنه بېړنۍ اړتیا ګڼل کېږي.

د تیمور شاه مقبره ۱۷۹۳م:

د تیموریانو په دود جوړه شوې ودانۍ، په جدي ډول د ویجاړۍ په حال کې ده. بڼ یې له منځه تللی ، بېړنـــــــي

ketabton.com - The Digital Library

ساختماني ترميم ته اړتيا لري.

په ۱۷ ميلادي پېړۍ کې د مغولي دورې بابر بڼ: د

جګړې په اثر د بابر مقبره (۱۵۳۰م) مرکزي جومات (۱۶۴۲م) زيانمن شوي، په ۱۸۸۳کال جوړ شوی پاويلون د جګړې له کبله ويجاړ شوی او حرم سرای د بمبارۍ په وجه وران شوی دی. د بڼ ونې وهل شوي او د سون موادو په توګه ترې کار اخيستل شوی دی.

زوړ ښار:

د ۱۸-۱۹م پېړۍ يو لړ ودانۍ له ګچي او حکاکي ښکلا سره د خاورو پر ډېرې بدلې شوې دي.

ketabton.com - The Digital Library

ملي ارشيف ودانۍ: پر ۱۹۷۳-۱۹۷۸م کال د ملي ارشيف لپاره ترميم شوه، د جګړو له کبله يې زيانونه وزغمل، خو بيا يې هم حالت ښه دی.

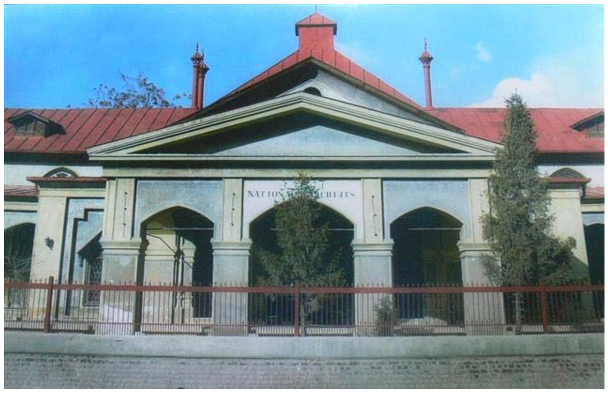

بوستان سرای: پر ۱۸۹۲ ودان شوی حرامسرای د بوستان سرای لپاره: لازمه څارنه يې نه ده شوې. يو وخت د ترانسپورت د ډيپو په توګه تري ګټه پورته کېدله. پر ۱۹۹۲ کال د تاريخي ابداتو د ساتنې د رياست له تفاهم پرته په غلطو مشورو، د ښاروالۍ په واسطه ترميم شوی دی. د ګچو د کارونې او د لرګيو د باندې برخې ښکلا يې په ښه حالت کې ده، خو ځينې داخلي برخې يې له منځه وړل شوې دي.

باغ بالا: د ۱۸۹۳م کال اړوند مانۍ چې پر ۱۹۶۲ کال بيا ترميم شوه، د جګړې له کبله رسېدلي زيان يې ناڅيز و، ترميم شوې وه، خو د سياف ډلې له هغې څخه مېلمستون جوړ کړ او اوس د طالبانو د قوماندانۍ مقر دی. له همدې کبله له ويجاړې سره مخ ده.

ketabton.com - The Digital Library

ستوري ماڼۍ: د بهرنيو چارو وزارت اړوند پر ۱۹۰۱ کال جوړه شوه او په ۱۹۱۲-۱۹۱۵ کلونو کې نورې زياتونې په کې وشوې او نورې برخې ور پورې وتړل شوې. پر ۱۹۹۵ کال يې په سالون کې نوی زياتون راوستل شو.

د شاه دو شمشېره جومات:

د ۱۲مې م پېړۍ د جومات پر ځای، د هغه ودانۍ پر ۱۹۲۰ کال جوړه شوې ده، په ښه حالت کې ساتل کېږي.

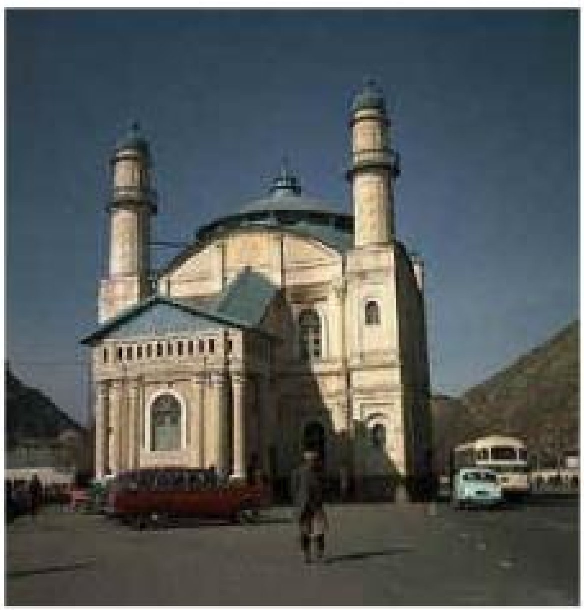

ketabton.com - The Digital Library

د کابل ښندې:

د چکړیو مینار: د لومړنیو میلادي پېړیو بودایي مینار د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و، خو د هغو دلایلو له مخې چې تراوسه ښرګند شوي نه دي، د ۱۹۹۸ کال په اپریل کې نړېدلی دی.

ګلدره: ۴ میلادي پېړۍ پورې اړوند د بودایي معبد او ستوپه مجتمع، په پراخ ډول، د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا د اثارو د ترلاسه کولو او غلا کولو لپاره پلټل شوې ده.

چهلستون: د ۱۸۸۸ کال یوه ودانۍ وه چې پر ۱۹۰۵ او ۱۹۵۰ کال په کې نور بدلون راوستل

ketabton.com - The Digital Library

شو. د لویو جگړو له امله د خاورو پر ډېرۍ بدله شوې ده.

د دارالامان ماڼۍ:

پر ۱۹۲۳ کال د حکومت د مرکز په توګه وپېژندل شوه او جګړو هغې ته درووند زیان اړولی دی.

د تاج بېګ ماڼۍ: پر ۱۹۲۴ کال پورې دې اړوند ماڼۍ لږ زیان لیدلی دی.

پغمان: دا دوبنی استوګنځی و، چې پر ۱۹۲۰ کال جوړ شوی، د ښکلو ماڼیو، تیاترونو او هوټل په ګډون، په قصدي ډول پر خاورو بدل شوی، چې دلیل یې تر اوسه څرګند نه دی. جګړو هغه ته زیات زیان اړولی، جومات یې د سیمې د خلکو له خوا تر بیا جوړونې لاندې دی.

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان لويديځ:

هرات:

جامع جومات:

په ۱۲۰۰م کال د غوريانو پر وخت جوړ شوی او په **۱۵** ميلادي پېړۍ کې د تيموريانو په واسطه ترميم او له **۱۹۴۳** کال راپه دېخوا يې ښکلا ته نوره پاملرنه هم کېږي. له جګړې څخه رسېدلي زيانونه يې ترميم شوي او په ښه ډول ساتل کېږي.

د مالان پل: له **۱۵۰۲** کال څخه شتوالی لري. جګړو ورته زيان رسولی او د **۱۹۹۴-۱۹۹۲** کلونو ترمنځ په ناسم (نا فني) ډول ترميم شوی دی.

د امام فخر رازي جومات او مزار:

ketabton.com - The Digital Library

د ۱۳م پېړۍ اړونـد، جګړو هغـه ويجـاړ کـړی او د پـانګوالو خلکـو لـه خوا نامناسب تـرميم يې نيمګړی پاتی دی.

د مصلی منارونو مجتمـع: د ۱۵ پېړۍ د تيموريانو د وخت اړوند د ګوهر شاد مقبره چې د جګړو له کبله د هغې د ګنبدې د کاشۍ زيـاتې برخې لـه منځـه تللي دي. هغـه ونـې چې پـر ۱۹۴۰ کـال د سـاتونکي ديـوال پـه توګـه د جـون- سـپتمبر د مياشـتې د ۱۲۰ ورځني باد په مقابل کې ايښودل شوې وې، لـه منځـه وړل شـوي دي. په دې سيمه کې له شپږو موجودو منارونو څخه يـو يـې د يو توغندي په واسطه له منځه تللی او دوه نور يې د توغندي لـه مستقيم لګېدو سره سره ولاړ پاتې دي. هغو ته لـه مخـامخ خطر سره سره د ځينو جنجالونو د شتوالي له کبله د هغو د ترميم کـار ځنډول شوی دی.

ketabton.com - The Digital Library

ګازرګاه: د تیموریانو په واسطه په **۱۵** میلادي پېړۍ کې په کاشیو ښکلی شوی زیارت د **۱۱** میلادي پېړۍ ستر صوفي، شاعر او فیلسوف خواجه عبدالله انصاري ته ځانګړی شوی دی. د هغه د مجاورانو له خوا ښه ساتل کېږي. د مرمرو له ډبرو څخه جوړه، د یوه حیوان مجسمه چې هغه ته په ورننوتونکې دروازه کې ودرول شوې وه. د طالبانو له خوا لرې شوې ده.

د کرباس حوض: د هرات ښار د لویدیځ د غلوار په کلي کلې له داخلي ښکلاوو سره په تیموري دورې پورې تړلی دی. د یو ډنمارکي ناحکومتي سازمان ډاکار DACAAR موسسې په واسطه ترمیم شوی دی.

د محدث زیارت: د تیموریانو د دورې د **۱۵** میلادي پېړۍ اړوند مدرسه او جومات چې د **۹** م پېړۍ د یوه خواجه عبدالولید په ویاړ جوړ شوی و، د جګړې له کبله ورته زیات

ketabton.com - The Digital Library

زيان اوښتى دى. د مقبرې پر سر د گنبدې ترميم، د خلكو په همكارۍ، د ډاكار موسسې له خوا پيل شوى دى.

د ظفر تخت: د تيموريانو د دورې د **۱۵**مې پېړۍ د تفريح بڼ و، تر **۱۹۲۲**م كال پورې د كارېدو وړ و. پر **۱۹۹۴** كال له يوې مخې له كاره ووت، د مجاهدينو پر وخت د هغه د بيا جوړونې لپاره د هرات د والي تورن اسماعيل خان پلان، پر **۱۹۹۵** كال د هرات ښار ته د طالبانو په راتگ سره عملي شوى نه دى.

د چهارسوق حوض: د **۱۷**م پېړۍ اړوند د عامه اوبو زېرمه، وچه شوې او د له منځه تلو په حال كې ده.

د افغانستان شمال:

د تخار ولايت خواجه غار ته نږدې، تر ميلاد د مخه **۲-۴** پېړيو، يو يوناني ښار دى، چې د فرانسويانو له خوا پلټل شوى و. د بلدوزرونو د تونلونو د كيندلو په واسطه هلته په منظم ډول تالان گڼ دى.

طلا تپه: شبرغان ته نږدې، په لومړۍ ميلادي پېړۍ پورې اړوند، د كوشانيانو يوه هديره، د افغانستان او شوروي لرغونپوهانو گڼو كيندنو شپږ قبرونه رابهر كړل، چې له هغو څخه د سرو زرو شاوخوا شل زره اثار لاسته راغلي وو، د دوو ناپلټل شويو قبرونو تالان پر **۱۹۸۰** كال پيل شو.

ketabton.com - The Digital Library

سور کوتل: پلخمري ته نږدې دويمې ميلادي پېړۍ پورې اړوند مذهبي مجتمع، په دې باب معلومات په لاس کې نه شته.

رباطک: په دويمې ميلادي پېړۍ پورې اړوند، پلخمري ته نږدې يو سلطنتي معبد، د ۱۹۴۳ کال تصادفي کشف، د بغلان د والي په واک کې دی.

د رستم تخت: د سمنګانو ولايت ايبکو ته نږدې په ۴ او ۵ ميلادي پېړۍ پورې اړوند بودايي مجتمع او ستو په غلا شوې او لوټ شوې نه ده.

بلخ:

زور ښار: د ۱۹۹۵ کال له پټو پلټنو څخه د ای خانم يوناني ستنو ته ورته ستنې لاسته راغلي، چې د شخصي کورونو د جوړولو لپاره ورڅخه کار اخيستل شوی دی. ناتاييد شوي راپورونه د زياتو کشفونو خبرې کوي.

ketabton.com - The Digital Library

د نهو ګنبدو جومات: ساساني دوره ۹ میلادي پېړۍ.
د ساتنې دېوال یې د نړېدو او د ګچو برخه یې د اوبو د تویېدو له خطر سره مخ ده او د ماتېدو له کبله یې یوه لینده له خطرناک حالت سره مخ شوې ده. بېړني ترمیم ته اړتیا لري.

د خواجه ابونصر پارسا زیارت: د تیموریانو د دورې د وروستیو وختونو اړوند، د هغه د ګنبدې د کاشیو ځینې برخې د توغندیو د لګېدو له امله بې ځایه شوې دي. د **۱۹۷۴** کال ترمیمونه د ناسمې ساتنې له کبله، له خطر سره مخ ده. د هغه داخلي برخه نسبتاً قناعت بښونکې ده. په جنوبي لوري کې د نوي جومات جوړول، د هغه اصل ډیزاین له منځه وړی دی.

د سید سبحان قلی خان مدرسه: د ۱۷ م پېړۍ د وروستیو وختونو اړوند، په جدي ډول د نړېدو په حال کې ده.

مزارشریف:

د حضرت علي کرم الله وجهه روضه: د **۱۵** پېړۍ د

تیموري عصر ودانۍ، د عصري کاشیو له نویو ښکلاوو سره پرې له ۱۹۹۴ کال راپه

ketabton.com - The Digital Library

د ښخوا نا فني كار روان دى. د هغې لوى چمن د سمنټو له كڅوړو، مېزونو او څوكيو ښخه ډك دى.

د مزار په لويديځ كې تخته پل: د ۱۹ م پېړۍ اړوند جومات، باندينۍ برخه يې په نسبتاً ښه حالت كې ده، خو د داخلي برخو رنګمالي يې د ويجاړۍ له ګواښ سره مخ ده.

د آقيني حوض: د اندخوى په شمال كې د ۱۲مې م پېړۍ شاوخوا اړوند، د اوبو د يوې ژورې ۱۲ متره زېرمې پر سر ۱۲ متري ګنبده، نوې رنګمالي شوې او ښه حالت لري.

د سرپل-امام خورد: د سلجوقيانو د وخت د يوولسمې ميلادي پېړۍ اړوند، د داخلي ښكلاوو او غوره ډبرليكنو لرونكى، ښه ساتل شوى دى.

د افغانستان ختيځ:

هډه: جلال اباد ته نږدې له دويمې تر اوومې ميلادي پېړۍ اړوند بودايي معبد او ستوپه په يو مجتمع كې، پر ۱۹۸۱ كال د جګړو

له كبله ويجاړه شوې، په ټوليزډول يې ټول اثار ورو ورو له

ketabton.com - The Digital Library

منځه ورل شوي. د يو نا منقول موزيم په توګه په اصلي حالت ساتل کېده، اوس ورڅخه څه پاتې نه دي.

غوچک: جلال اباد په لويديځ کې د ۱۲۱۰م کال اړوند د مغولو د وخت بڼ او د شلمې پېړۍ اړوند د امير حبيب الله بڼ او ماڼۍ، د شلمې پېړۍ يوه ماڼۍ پر ۱۹۹۴ د معروف په نوم د يو افغاني نا حکومتي سازمان (د نړۍ د خوړو او کرنې سازمان) په مرسته ترميم شوه.

د افغانستان جنوب:

د هلمند ناوه:

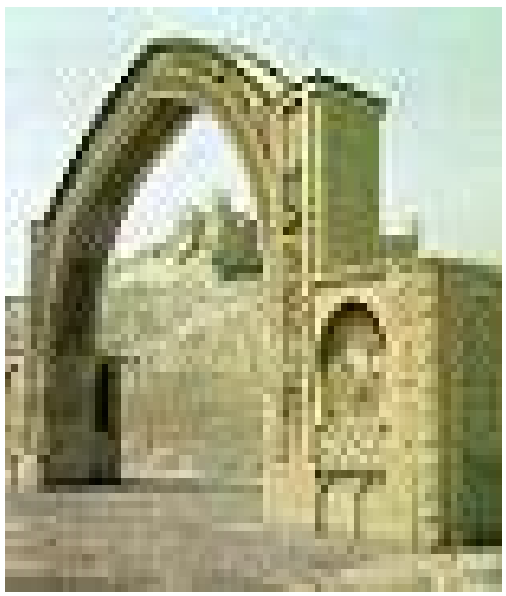

په بست او لښکري بازار کې د ۱۲م پېړۍ د غزنويانو د وخت ژمنۍ ماڼۍ او بالاحصار، تر جګړې دمخه د بست تشريفاتي ليندۍ ترميم او تراوسه پورې هغې ته د کوم جدي زيان د رسېدو خبر ترلاسه شوی نه دی.

ketabton.com - The Digital Library

کندهار-د اشبوکان بڼ: د کندهار په زاړه ښار کې ارامیک او یوناني دوه ژبی یو ډبرلیک چې ۳ ق م پېړۍ پورې مربوط دی په خپل اصلي حالت موجود و. د هغه په باب معلومات په لاس کې نه شته.

چهل (څلوېښت) زینه: د ۱۲ میلادي پېړۍ اړوند له ډبرې څخه د څلوېښتو پوړیو جوړه یوه زینه، چې د ظهیرالدین محمد بابر د لاربښووني له مخې د جوړ شوي ډبرلیک له محوطې سره نښلي، د هغو په باب معلومات په لاس کې نه شته.

د احمد شاه بابا مقبره (۱۷۷۲م):

بهرنۍ برخه یې ډېره استادانه مهندسي او په داخل کې نقاشي لري چې په ښه حالت کې ده.

ketabton.com - The Digital Library

د میرویس نیکه مقبره (۱۷۱۵م):
پر ۱۹۳۰م کال د احمدشاه بابا د مقبرې په شان جوړه شوې

ده؛ د باندې د ښې مهندسۍ او په داخل کې د نقاشۍ لرونکې ده، چې شاوخوا یې د کو کران د بڼ په واسطه احاطه شوې او ښه ساتل شوې ده.

ketabton.com - The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیا ته زیږیدلی دی. په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولې دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

ketabton.com - The Digital Library

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

ketabton.com - The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

ketabton.com - The Digital Library

مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینبودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو

ketabton.com - The Digital Library

اثـار، ایـډیټ او چـاپ کـړي دي. دغـه راز یـې پـه سـلګونو کـورنیـو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کلیات	د استاد الفت نثرونه	درېیم ۱۳۸۷
• سیندونه هم مري	د اسحق ننګیال شعري منتخبات	دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستارتره کي اثر — دویم ۱۳۸۷

ketabton.com - The Digital Library

- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر | د اماراتو یونلیک | دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی | د اروپا یونلیک | لومړی ۱۳۸۷
- د پښتنګون ترڅنډو | د امریکا یونلیک | لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي ژبانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷

ketabton.com - The Digital Library

- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې   لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون   لومړی ۱۳۸۷
- اوسنی رسنی   لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟   لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او سېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

ketabton.com - The Digital Library

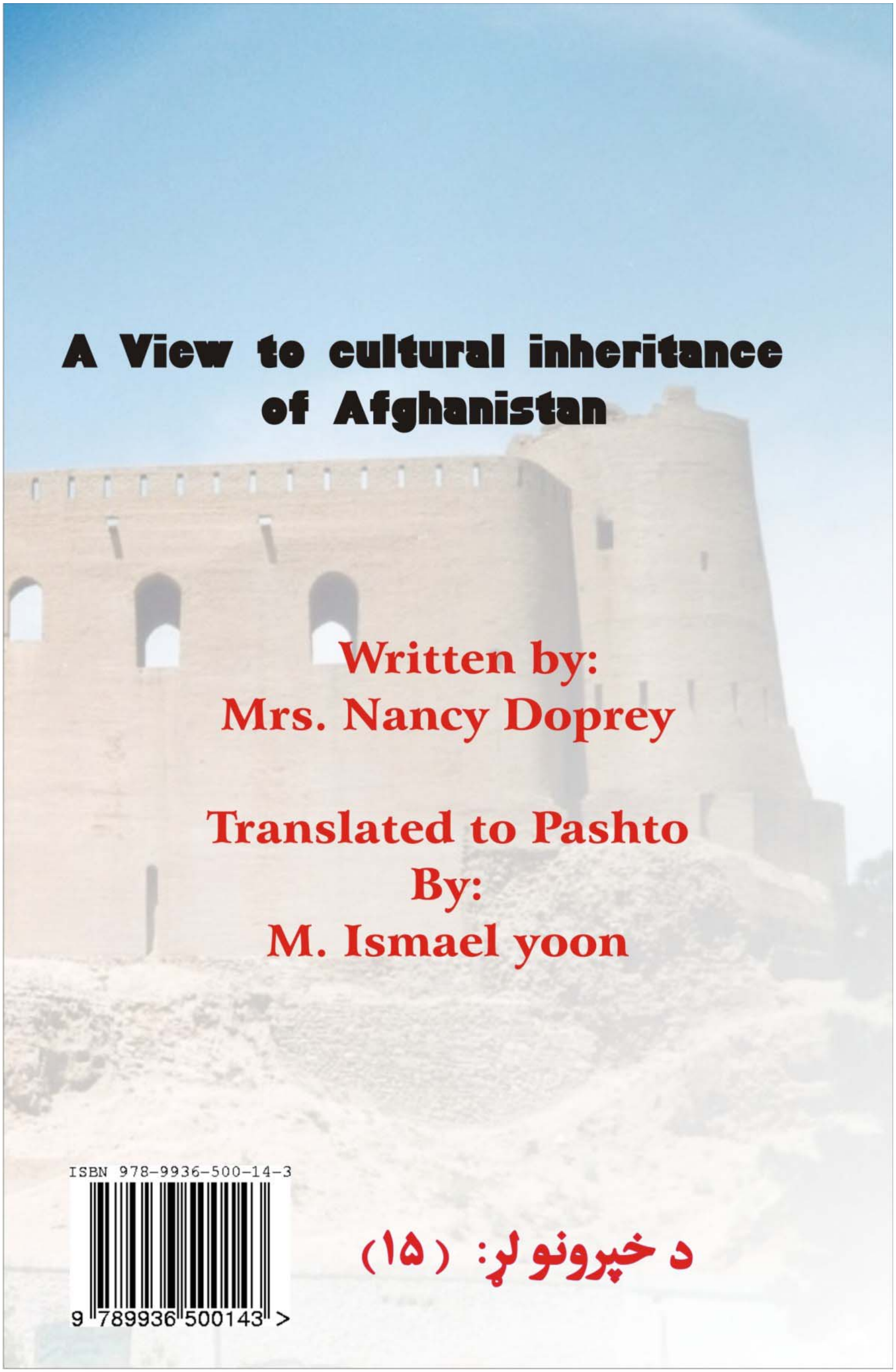

A View to cultural inheritance of Afghanistan

Written by:
Mrs. Nancy Doprey

Translated to Pashto
By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-14-3

د خپرونو لړ: (۱۵)

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English